

Є.Р. Сушко – аспірантка Інституту законодавства Верховної Ради України;
науковий керівник – д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України
Н.М. Оніщенко

ВЗАЄМОДІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА З ВЕРХОВЕНСТВОМ ЗАКОНУ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Дослідження поняття верховенства права в сучасних умовах розвитку науки теорії права є актуальним, враховуючи, перш за все, ту обставину, що домінування у радянському праві легістського типу праворозуміння та ототожнення права і закону не давало можливості повноцінно вивчати дане правове явище. В той час, коли у правових системах держав Європи дана концепція вже давно знайшла своє відображення у відповідних правових теоріях та національних законодавствах і стала мірилом демократичності суспільства, у країнах так званого пост радянського простору роль даного явища в теорії та практиці правового регулювання тільки з'ясовується.

Аналізуючи сучасну юридичну літературу щодо розробки поняття верховенства права, можемо констатувати, що одним із найгостріших питань є розмежування та співвідношення верховенства права та верховенства закону. Дотримуючись позицій юснатуралістичного (природного) праворозуміння та усвідомлюючи, що не в усіх випадках право і закон є тотожними, ми переконанні у доцільності розмежування понять верховенство права та верховенство закону (законності). Верховенство права в залежності від того, в якому аспекті розглядати це поняття (як ідея, доктрина, концепція, принцип в сфері права), має різні значення, та, все ж таки, воно відмінне від верховенства закону. В цьому аспекті відзначимо лише те, що, на наше переконання, принцип верховенства права – це, преш за все, принцип природного права, а принцип верховенства закону – це сутнісна властивість позитивного права.

За таких умов постає питання: як принцип верховенства права діє у сфері реальних суспільних відносин, які врегульовані позитивним правом і підпорядковуються саме останньому? Науковцями неодноразово піднімалося питання про впровадження та застосування принципу верховенства права. Так, зокрема, існує думка, що принцип верховенства права відрізняється від принципу верховенства закону у зв'язку з тим, що застосування першого забезпечує волю народу як єдиного джерела влади та реалізовується шляхом проведення референдуму чи інших форм безпосередньої демократії [1, с. 115]. Інша позиція щодо застосування принципу верховенства права полягає у його втіленні під час дії аналогії права та обґрунтовується тим, що юридична природа принципу верховенства права та аналогії права є в певній мірі тотожна [2, с. 79]. Не зважаючи на доцільність даних міркувань, вони видаються вибірковими і не складають чіткої системи у зв'язку з чим не можуть відображати усіх аспектів співвідношення та взаємодії верховенства права та верховенства закону.

Для детального аналізу співвідношення верховенства права та верховенства закону слід розглянути питання основних шляхів прояву

верховенства права у національній правовій системі. Можна припустити, що верховенство права може проявлятися у національній правовій системі зокрема такими основними шляхами:

1) через верховенство закону, який (закон) відповідає вимогам природного права (тобто верховенство права проявляється через верховенство правового закону). У таких ситуаціях верховенство права опосередковується через дію верховенства закону;

2) через “коректувальну” правотворчу та правотлумачну практику, в результаті якої позитивне право, що не відповідає вимогам природного права корегується компетентними державними органами (наприклад, певний акт законодавства – з метою забезпечення його відповідності верховенству права – скасовується, змінюється, доповнюється; пропонується адекватне офіційне тлумачення цього акта). В зазначених випадках верховенство права підпорядковує собі дію верховенства закону;

3) через належну правозастосовчу діяльність, яка здійснюється відповідно до вимог саме природного права, за умови, що позитивне право не пропонує однозначного вирішення правової ситуації. Такий прояв верховенства права може мати місце в силу, зокрема, наступних обставин: а) абстрактність юридичної норми, що підлягає застосуванню; б) прогалина у правовому регулюванні (що породжує потребу застосування аналогії права чи закону); в) відносна визначеність санкції юридичної норми; г) колізія юридичних приписів. Якраз остання обставина набуває сьогодні особливого значення, якщо взяти до уваги той факт, що відповідно до чинного законодавства України рішення Європейського суду з прав людини визнаються тепер теж (як і акт законодавства) джерелом позитивного права [3]. Таким чином в процесі правозастосування може з’явитися проблема колізії між юридичними приписами, що зафіксовані у рішенні Європейського суду з прав людини з одного боку, та в акті національного законодавства – з іншого боку. Як видається, за наявності вищевикладених обставин орган правозастосування, не порушуючи в цілому принципу законності, може прийняти рішення, керуючись якраз принципом верховенства права. Отже, за наявності вказаних обставин верховенство права проявляється самодостатньо і незалежно у відношенні до верховенства закону.

Отже, підводячи підсумки слід наголосити на тому, що верховенство права та верховенство закону є двома окремими правовими явищами і їхнє впровадження, дотримання та застосування у всіх сферах суспільного життя є необхідним для подальшого розвитку національної правової системи.

Література

1. Гайворонський В. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права // Право України. – 2005. – № 10 – С. 114-118.
2. Ткаченко О. Застосування принципу верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: деякі аспекти // Право України. – 2004. – № 1. – С. 78-80.
3. Закон України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23.02.2006 // <http://www.rada.gov.ua>.